

סיפורה של המילה אטלס

באדיבות נאס"א

במיתולוגיה היוונית מסופר על בני ענקים שנקראו טיטאנים, אשר שלטו בארץ לפני אלפי שנים. אטלס היה אחד מהם. יום אחד נוצחו הטיטאנים על ידי זאוס וחבר האלים שלו, ואז נידון אטלס לעמוד מאחורי האופק המערבי של כדור הארץ, ונגזר עליו לשאת על כתפיו את הרקיע, על תכולתו.

באמנות ההלניסטית נתפרסם פסל שבו נראה אטלס כורע תחת הנטל של כדור הארץ, המעיק על כתפיו. לימים נוצר קשר, כפי שנראה, בין שמו של אותו גיבור אגדי לבין המילה מפה. המילה מפה, הנשמעת עברית במקורה, הגיעה ללשוננו, כמו גם ללשונות אירופיות אחרות, מן הלטינית. משמעה המקורי היה מטפחת, כמו שאנו מוצאים במסכת ברכות חג: "מקנח ידיו במפה". לאחר מכן השתמשו במפה לשם פריסתה על השולחן, וגם בשימוש זה יש לנו תיעוד במקורות "פורש מפה ומקדש" (פסחים ק').

בשלב מאוחר, בלטינית של ימי הביניים, באה המילה לציין בד שעליו צוירה מפה גאוגרפית. אחר כך החלו לצייר מפות על נייר כמו קובץ המפות האיטלקי לֶאֶפְרִי, שיצא ב-1556.

בסוף המאה ה-16 יצאו מוניטין לצייר מפות פלמי ששמו היה מְרֶקְטוֹר. הוא

פרסם בשנת 1585 קובץ מפות, וכעבור שנים אחדות עיטר את כריכת הקובץ בציור של אטלס, הנושא על כתפיו את כדור הארץ. מאז מכונה קובץ המפות בשם אטלס.

בדומה לאטלס, הגיבור האגדי שנשא על כתפיו את הרקיע, קוראים ברפואה לחוליה העליונה בעמוד השדרה גם כן אטלס, כי היא נושאת עליה את הראש. בערבית מצוי השורש ר-פ-ק, שפירושו התחבר. מכאן השם הערבי רֶפִיק, שפירושו חָבַר. שורש זה מצוי גם בעברית, בפועל התרפק, כלומר התחבר מתוך חיבה, כמו בביטויים "התינוק התרפק על אמו" וכן "התרפק על העבר". מכאן מרפק ובערבית מְרַפֵּק - מקום חיבורה של האמה לזרוע. ר-פ-ק הוא גם שורשן של שתי המילים מְרַפֵּק ומְרַפֵּקָת, אולם במילים אלה נתחלף סדר האותיות של השורש, אך המשמעות נשאר, כי מְרַפֵּק מצוין את מקום החיבור של איבר אחד למשנהו, כמו "מפרקי ידיים ורגליים" המוזכרים כבר בלשון חז"ל, מסכת נזיר נ"ב: וכן מְרַפֵּק, המצוין את מקום החיבור של חלקים נעים או מסתובבים במכונה, או את מקום החיבור של העלה לגבעול. גם המפרקת היא סדרת חוליות הצוואר המחברות את הראש לעמוד השדרה, מה שמזכיר את החוליה הקרויה אטלס.

בצפון-מערב אפריקה מזדקר רכס הרי האטלס לאורך כ-2,300 ק"מ וברוחב ממוצע של כ-300 ק"מ. המיתולוגיה מספרת על גיבור אגדי ששמו פרסאוס, ששב לאחר קרב קשה עם מדוזה ענקית, ששערות ראשה היו נחשים ומראה פניה הפך לאבן את כל מי שהתבונן בה.

פרסאוס הצליח לכרות את ראשה וביקש מאטלס, לאחר קרב אדירים, מחסה ומזון. אטלס סירב להכניס את האורח. פרסאוס המאוכזב והזועם הראה לו את ראשה המאיים של המדוזה, ואז גם אטלס, הענק ורב האונים, הפך לאבן, וכך נוצר רכס הרי האטלס של צפון אפריקה. מאז האמינו הקדמונים שגם הרים אלה תומכים בשמים, כאטלס מיודענו, והים הנמצא ממערב להרים אלה ויוצא מהם - האוקיינוס האטלנטי קרוי על שם אטלס.

אטלס הוא גם מילה ערבית שפירושה אריג משי, וזהו השם שנועד לקטיפה, כי הבד עשוי בשיטה מיוחדת של קשירת החוטים, המשווה לאריג מראה חלק ומבריק. הפועל הערבי טלס, פירושו החליק. היהודים החרדים מתעטפים בבגדי אטלס, שהם ראשי התיבות של הפסוק בתהלים "אך טוב לישראל סלע", נוטריקון המופיע בבתי כנסת על עמוד התיבה של החזן.